

Πλεονάζοντες και εκτοπισμός, πρόσφυγες και μετανάστες

των Nadia Bou Ali και Ray Brassier¹

Το παρόν άρθρο επιδιώκει να επεξεργαστεί και να αναπτύξει την έννοια του “πλεονάζοντος πληθυσμού” ως ενός χαρακτηρισμού των άνεργων μαζών. Αυτό περιλαμβάνει μάζες σε επισφαλή εργασία που αποκλείονται από την τυπική μισθωτή σχέση και μάζες ανθρώπων που, εξαιτίας της καπιταλιστικής εξαθλίωσης, είναι ορατές μόνο μέσα από γενικές κατηγορίες (πρόσφυγες, μετανάστες). Οι γενικές κατηγορίες των προσφύγων και μεταναστών είναι αφηρημένες περιγραφικές κατηγορίες που απαιτούν μια συγκεκριμένη αναλυτική εξήγηση των “πλεοναζόντων πληθυσμών” εντός της διαφοροποιημένης δυναμικής του παγκόσμιου καπιταλισμού.

Ο καπιταλισμός είναι άνισος στην αρχική μορφή της συγκρότησής του· η πρωταρχική συσσώρευση είναι “αρχική πηγή”² στον βαθμό που αναπαράγεται σταθερά με την παραγωγή υπεραξίας. Έχοντας πει αυτό, η ώθηση της αποικιοκρατίας είναι επίσης θεμελιώδης στον καπιταλισμό, ο οποίος είναι τόσο μια κοινωνική όσο και μια οικολογική σχέση. Από τη μια πλευρά, το “κεφαλαίοκενο” χαρακτηρίζεται από την *αναλωσιμότητα της ανθρώπινης ζωής και της φύσης*. Από την άλλη, η κατηγορία της “*δημογραφικής απώλειας*”³ περιγράφει με ποιον τρόπο βιώνεται αυτή η ανισότητα, συγκεκριμένα και καθολικά, από μάζες ανθρώπων ο αποκλεισμός των οποίων από τον τυπική μισθωτή σχέση είναι θεμελιώδης στην δημιουργία υπεραξίας.

Πλεονάζον πληθυσμός ως προλεταριοποίηση

Πρέπει από την αρχή να ξεδιαλύνουμε μια μείζονα παρανόηση. Οι πλεονάζοντες πληθυσμοί δεν είναι εξ ορισμού εκτοπισμένοι: δεν χρειάζεται να είναι πληθυσμοί προερχόμενοι εκτός των συνόρων μιας συγκεκριμένης χώρας ή έθνους-κράτους. Δεν είναι απλά μια συνέπεια άνισης ανάπτυξης αλλά, μάλλον, το αποτέλεσμα που γίνεται μια αιτία στη διαδικασία της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Ο Μαρξ έχει κάνει μια εστιασμένη κριτική της χονδροειδούς Μαλθουσιανής λογικής που βλέπει τον υπερπληθυσμό ως έναν νόμο της φύσης που δικαιολογεί έτσι την αναλωσιμότητα κάποιων πληθυσμών στο όνομα της επιβίωσης κάποιων άλλων. Σήμερα, αντηχήσεις Μαλθουσιανισμού υπάρχουν στη λογική εκείνων που επιδιώκουν να δώσουν ανοσία στα εθνικά σύνορα ενάντια στις “ροές” πλεοναζόντων πληθυσμών και εκείνων που επιδιώκουν να εξοντώσουν ή να μετατοπίσουν αναλώσιμους πληθυσμούς. Η συνεχιζόμενη κλιματική κατάρρευση προσθέτει και άλλα στρώματα επιπλοκών στο ζήτημα της πλεονάζουσας ανθρωπότητας, θα ασχοληθούμε με αυτό σε επόμενη ενότητα που ασχολείται με καπιταλιστικές οικολογίες. Στην ανάλυση του Μαρξ, δεν είναι η Μαλθουσιανή λογική της προσφοράς και της ζήτησης που δημιουργεί πλεονάζοντες πληθυσμούς αλλά η λογική της παραγωγής αξίας ή της μεγιστοποίησης της υπεραξίας ως τέτοιας⁴:

“Είναι η καπιταλιστική συσσώρευση η ίδια που σταθερά παράγει, και παράγει όντως σε άμεση σχέση με την ίδια την ενέργεια και έκταση, έναν πληθυσμό που “περισσεύει” σχετικά, δηλαδή που πλεονάζει για τις μέσες απαιτήσεις του κεφαλαίου για την ίδια την αξιοποίησή του, και είναι συνεπώς πλεονάζων πληθυσμός [...] Αυτός είναι ένας

1 Στμ. Μεταφρασμένο από εδώ: <https://globaldialogue.isa-sociology.org/articles/surplus-and-displacement-refugees-and-migrants>.

2 Στμ. Στο πρωτότυπο: *originary*.

3 Στμ. Στο πρωτότυπο: *demographic dispossession*.

4 Στμ. Ο Μάλθους συγκαλύπτει την θεμελιώδη ρίζα της εκμετάλλευσης – εκφρασμένης ως συσσώρευσης υπεραξίας – ακριβώς για να συγκαλύψει την κοινωνική αιτία της δημιουργία πλεοναζόντων πληθυσμών και να την “φυσικοποιήσει” ή να την “βιολογικοποιήσει” ως ανταγωνισμό “φυσικής” επιβίωσης και προσφοράς/ζήτησης με βιολογικούς όρους. Η διαλεκτική αποκαλύπτει την πηγή αυτής της συγκαλύψης.

νόμος πληθυσμιακός που είναι ιδιάζων στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και στην πραγματικότητα κάθε ιστορικός τρόπος παραγωγής έχει τους δικούς του ιδιαίτερους νόμους για τον πληθυσμό, οι οποίοι ισχύουν εντός αυτής της συγκεκριμένης σφαίρας” (Κεφάλαιο, 782–784).

Υπάρχει ένας νόμος παραγωγής που προσιδιάζει στον καπιταλισμό: η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων οδηγεί αναγκαστικά σε πλεονάζοντες πληθυσμούς. Ο “νόμος της προσφοράς και ζήτησης εργασίας” ρυθμίζει τον λόγο των γενικών μισθών (της εργατικής τάξης, δηλαδή της εργατικής δύναμης) προς το συνολικό κοινωνικό κεφάλαιο: “Όσο υψηλότερη η παραγωγικότητα της εργασίας, τόσο μεγαλύτερη η πίεση των εργατών στα μέσα απασχόλησης, τόσο πιο επισφαλής, επομένως γίνεται η συνθήκη για την ίδια την ύπαρξή τους” (ό.π., 798, η έμφαση δική μας). Ανάλογα, “ο μηχανικός εξοπλισμός παράγει έναν πλεονάζοντα εργαζόμενο πληθυσμό” (ό.π., 531–532). Σε αυτό το πλαίσιο, **είναι η ίδια η μισθωτή σχέση που οδηγεί στην εξαθλίωση και την προλεταριοποίηση της εργατικής τάξης.**

Αυτό θα έπρεπε να συνεπάγεται ότι οι σχετικά πλεονάζοντες πληθυσμοί γίνονται αμέσως αιτία και αποτέλεσμα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων ως μια τάση του καπιταλισμού μέσω της μισθωτής σχέσης. Παρ’ όλο που ο καπιταλισμός αναπτύσσει τις παραγωγικές δυνάμεις (εκμηχανισμός, αυτοματοποίηση κ.ο.κ.), αυτό δεν σημαίνει ότι αναπτύσσει επίσης την εργατική δύναμη· το αντίθετο φαίνεται, μάλλον, να συμβαίνει: καθώς αναπτύσσονται οι παραγωγικές δυνάμεις, το κόστος αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης πέφτει και οι μισθοί μειώνονται. Αυτό που ωθεί την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων είναι ο καταναγκασμός να αυξηθεί ο ρυθμός της εκμετάλλευσης (ο ρυθμός απόσπασης υπεραξίας από την εργατική δύναμη) και συνεπώς η αύξηση του λόγου υπεραξίας προς την αναγκαία εργασία⁵, όχι μόνο στην ίδια τη διαδικασία της εργασίας αλλά σε ολόκληρο τον πληθυσμό των μισθωτών εργατών. Καθώς όλο και περισσότερη υπεραξία παράγεται από όλο και λιγότερη εργασία, ένας διαρκώς αυξανόμενος αριθμός μισθωτών εργατών καθίσταται περιττός στη διαδικασία παραγωγής αξίας.

Το κεφάλαιο δημιουργεί ανεργία, η οποία αποτελεί μια συνθήκη της πραγματικής υπαγωγής της διαδικασίας της εργασίας σε αυτό (δηλαδή της αναδιάρθρωσής του με σκοπό την μεγιστοποίηση του ρυθμού εκμετάλλευσης). Συνεπώς, οι άνεργοι, το πλεόνασμα και το περίσσειμα, είναι θεμελιώδη στο τωρινό σύστημα εκμετάλλευσης. Ενώ το κεφάλαιο αναπαράγεται μέσω της εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης, και αυτή αναπαράγεται επιτρέποντας στο κεφάλαιο να την εκμεταλλεύεται, η επέκταση της αξίας ως κεφάλαιο δεν συνεπάγεται και την επέκταση της αξίας της εργατικής δύναμης⁶. Αντίθετα, η επεκτατική αυτο-αξιοποίηση του κεφαλαίου συνεπάγεται την υποτίμηση της εργασίας, με άλλα λόγια **έναν διαρκώς αυξανόμενο λόγο υπεραξίας ως προς την αναγκαία εργασία, ανέργων προς τους εργαζόμενους**. Αυτό σημαίνει ότι το κεφάλαιο έχοντας πρώτα διαχωρίσει την εργασία από τα μέσα παραγωγής, προχωρά στην συνέχεια στον διαχωρισμό ενός διαρκώς αυξανόμενου αριθμού εργαζόμενων από την εργασιακή διαδικασία, μέσα από την οποία [οι εργαζόμενοι] είναι αναγκασμένοι να αναπαράγουν τον εαυτό τους⁷. Αυτός ο δευτερεύων, “βοηθητικός” διαχωρισμός (των εργαζόμενων από τους άνεργους) ακολουθεί τον αρχικό βασικό

5 Στμ. Με άλλα λόγια όλο και μικρότερη εργατική δύναμη να παράγει όλο και περισσότερη υπεραξία. Δες την επόμενη ακριβώς πρόταση!

6 Στμ. Το μεγάλο τρικ της αναδιάρθρωσης ή αλλιώς η “αποδέσμευση” του κεφαλαίου από την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. **Το κεφάλαιο μπορεί να δημιουργεί αξία χωρίς να αυξάνει την τιμή της εργατικής δύναμης**. Με αυτόν τον τρόπο μόνο μπορεί πλέον να “ρεφάρει” την μείωση του ποσοστού κέρδους λόγω της υπερπαραγωγής. Ερώτημα: και η αρχή της “ζωντανής εργασίας” ως μοναδικής πηγής υπεραξίας;

7 Στμ. Εξαιρετικά σαφής, κατανοητή, ουσιαστική παρουσίαση της τωρινής μορφής της αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας και της σημερινής κοινωνικής συνθήκης του προλεταριάτου.

διαχωρισμό (των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής). Το ζήτημα, τότε, είναι: *πώς θα επανασυνδεθεί η πλεονάζουσα με την αναγκαία εργασία ή, διαφορετικά, οι άνεργοι με τους εργαζόμενους;*

“[...] το προλεταριάτο ορίζεται από τον διαχωρισμό του από τα μέσα παραγωγής και τον καταναγκασμό να αναπαράγει τον εαυτό του αναπαράγοντας το κεφάλαιο. Η αναπαραγωγή του προλεταριάτου (η αξία της εργατικής του δύναμης) ακολουθεί την αναπαραγωγή του κεφαλαίου μέσω της ‘κανονικής’ λειτουργίας του νόμου της αξίας: αν οι μισθοί αυξηθούν πάρα πολύ, το κεφάλαιο θα προσλάβει λιγότερους εργάτες, δημιουργώντας έτσι έναν εφεδρικό στρατό που ασκεί στους μισθούς μια πίεση προς τα κάτω. Το σημείο εδώ είναι ότι όσο οι εργαζόμενοι και οι άνεργοι δεν συνδυάζονται, οι μισθοί θα συμμορφώνονται πάντα με τις απαιτήσεις της συσσώρευσης του κεφαλαίου” (B.R. Hansen).

Επομένως, οι πλεονάζοντες πληθυσμοί ως ένας “εφεδρικός στρατός ανέργων” και μη απασχολήσιμου “λούμπεν προλεταριάτου” είναι ταυτόχρονα εσωτερικοί στον καπιταλιστικό πυρήνα, δηλαδή εσωτερικοί στις περιοχές εκείνες του κόσμου που έχουν πλήρως ενσωματωθεί ή υπαχθεί πλήρως στο κεφάλαιο, και περιφερειακοί σε αυτόν τον πυρήνα, δηλαδή υπάρχουν σε περιοχές που προς το παρόν έχουν μερικά μόνο ενσωματωθεί ή υπαχθεί τυπικά στο κεφάλαιο (ο Τρίτος Κόσμος ή ο Παγκόσμιος Νότος). Αυτό σημαίνει ότι η πλεονάζουσα ανθρωπότητα που δημιουργείται με και μέσα από την αναπαραγωγή του κεφαλαίου καταλαμβάνει τόσο στον πυρήνα όσο και την περιφέρεια: υπάρχει τόσο στο κέντρο όσο και στο περιθώριο.

Ορατές μάζες και αόρατη εργασία

Πλεονάζοντες πληθυσμοί τείνουν να εμφανίζονται με την μορφή λαϊκών μαζών. Από το Παρίσι μέχρι την Νότια Αμερική, τη Μέση Ανατολή και την Νότια Ασία, έχουμε δει τις τελευταίες δεκαετίες ξαφνικές εκρήξεις μαζικών διαδηλώσεων από ανθρώπους που μένουν σε παραγκουπόλεις και καταυλισμούς, και αυτό που θα μπορούσε να περιγραφεί ως εξεγέρσεις προσφύγων. Αυτές οι φαινομενικά αυθαίρετες μαζικές εξεγέρσεις είναι η ορατή φανέρωση μιας συνήθως αόρατης δομικής δυναμικής. Αλλά την κάνουν να φανερώνεται ως υποκειμενικές εκδηλώσεις μιας αντικειμενικής δομής: είναι υποκειμενικές στιγμές του αόρατου που γίνεται ορατό.

Μια δομική ανάλυση θα μπορούσε να αποκαλύψει τις συνθήκες αυτής της ορατής, υποκειμενικής φανέρωσης της αόρατης, αντικειμενικής δομής. Το πρώτο βήμα σε μια τέτοια ανάλυση είναι η διάκριση ανάμεσα σε εκτοπισμένους και πλεονάζοντες πληθυσμούς. Παρ’ όλο που μάζες ανθρώπων εμφανίζονται σε εθνικά σύνορα ως πρόσφυγες και μετανάστες, δεν είναι οι μόνοι που μπορούν να οριστούν ως πλεονάζοντες πληθυσμοί. Οι λόγοι για αυτήν την συχνή λανθασμένη αντίληψη μπορεί να είναι ιδεολογική: αναμφισβήτητα είναι ευκολότερο να έχεις να κάνεις με πλεονάζοντες πληθυσμούς από την σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που επιδιώκει να ενσωματώσει και να παραχωρήσει δικαιώματα ασύλου σε ξένους και εκπατρισμένους σε αναπτυσσόμενα κράτη. Θα επιχειρηματολογήσω, όμως, ότι αυτή η οπτική αποτυγχάνει να αντιμετωπίσει ικανοποιητικά το ζήτημα, είτε εννοιολογικά είτε πρακτικά.

Οι πλεονάζοντες πληθυσμοί δεν είναι κατ’ ανάγκην εκτοπισμένοι πληθυσμοί ή πληθυσμοί που μεταναστεύουν. Όπως επισημαίνει ο [Aaron Benanav](#), από τη δεκαετία του 1950, μεγάλο μέρος των ανέργων των πόλεων σε χώρες χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος (*Low Income Countries*, LIC) έχουν στην πραγματικότητα γεννηθεί στις πόλεις: “Ήδη από το 1950, το μεγαλύτερο κομμάτι της αύξησης του πληθυσμού στις χώρες μικρού/μεσαίου εισοδήματος οφειλόταν στο ότι οι άνθρωποι γεννιόνταν σε αστικές περιοχές, μάλλον, παρά μετανάστευαν σε αυτές”. Ο Benanav ισχυρίζεται ότι “παρά τον αργό ρυθμό της αστικοποίησης μετά το 1980, το εργατικό δυναμικό στις πόλεις εξακολουθεί να αυξάνεται ραγδαία σε όλες τις χώρες χαμηλού εισοδήματος”. Οι εργάτες στις πόλεις δεν

εμφανίζονται απλά από το πουθενά ούτε φτάνουν από κάπου αλλού· αναδύονται ως ένα σύμπτωμα των διαδικασιών προλεταριοποίησης που έχουν αναπτυχθεί στον απόηχο του τελματωμένου ρυθμού ανάπτυξης του ύστερου καπιταλισμού. Παρ' όλο που υπάρχει μια επιβράδυνση στους ρυθμούς αστικοποίησης, υπάρχει μια δημογραφική αύξηση των φτωχών στις πόλεις που έχουν τώρα δημιουργήσει γενιές παιδιών που, όπως οι γονείς τους, συνεχίζουν στα κυκλώματα της άτυπης εργασίας. Η προλεταριοποίηση μπορεί απλά να κατανοηθεί ως η "αύξηση της μερίδας του πληθυσμού που εξαρτάται από την πώληση της εργασίας του για να επιβιώσει". Αυτή η αύξηση της προλεταριοποίησης δεν οφείλεται στη μετανάστευση πληθυσμών από την επαρχία στις αστικές περιοχές, μια παρανόηση που ενθαρρύνεται από μελέτες σχετικές με την ανάπτυξη. Μάλλον, χώρες χαμηλού εισοδήματος εμφανίζουν μια χαμηλή ζήτηση για εργασία για δύο βασικούς λόγους: 1) υψηλά επίπεδα ανισοτήτων που οδηγούν οικονομίες στην παραγωγή προϊόντων έντασης-κεφαλαίου με ζήτηση από τις ελίτ, παρά προϊόντων έντασης-εργασίας, που ζητά ο ευρύτερος πληθυσμός και 2) τεχνολογικές εξελίξεις και αυτοματοποίηση που εισάγονται από τις εκβιομηχανισμένες χώρες. Έτσι, οικονομίες στις χώρες χαμηλού εισοδήματος είναι περισσότερο οικονομίες έντασης-κεφαλαίου παρά έντασης-εργασίας.

Λίγα πράγματα έχουν γίνει για την υποδοχή εργατικού δυναμικού από τις ΧΧΕ και άλλες χώρες, παρά τους ισχυρισμούς που διατυπώνονται την τελευταία δεκαετία από οικονομολόγους (ιδιαίτερα με βάση τις ΗΠΑ), σχετικά με την αύξηση της απασχόλησης και την ανάγκη προσαρμογής στη μετατόπιση, μετά τη δεκαετία του 1990, προς μια παγκόσμια αγορά εργασίας. Ως ηγετική παγκόσμια δύναμη, οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να έχουν κάνει πολλά για την αποφυγή των αυξανόμενων πολιτικών απομόνωσης που αναδύονται στο εσωτερικό τους αλλά και αλλού στον κόσμο. Η αποτυχία του παγκόσμιου Νότου να αναδιανείμει τα ωφέλη της παγκόσμιας οικονομίας είχε ήδη προβλεφθεί σε αντιπαραθέσεις για την NAFTA⁸ τη δεκαετία του 1990 καθώς και σε αντιπαραθέσεις σχετικά με τη διαχείριση των παράτυπων μεταναστών στα πρώτα χρόνια αυτού του αιώνα. Σήμερα τα πράγματα είναι ήδη χειρότερα καθώς γινόμαστε μάρτυρες της κράτησης των παράτυπων μεταναστών στα σύνορα και σε στρατόπεδα, της κατασκευής τειχών στα σύνορα κοκ.

Η εργασία των μεταναστών είναι παγιδευμένη σε έναν κύκλο εκδίωξης και εξορίας ενώ, ταυτόχρονα, αντιμετωπίζει κοινωνική και πολιτισμική προκατάληψη

Ιδιαίτερα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής (MENA) η ιστορία καθορίζεται κυρίως από τη "ροή" προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών. Μετά την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα τέλη του 19ου αιώνα και τον επακόλουθο αποικισμό της περιοχής από τους Ευρωπαίους, διαιρεμένα ανάμεσα στους Βρετανούς και τους Γάλλους, η ανάδυση εθνών-κρατών στον απόηχο της αποικιοποίησης έχει σημαδευτεί κυρίως από την εδαφική διαίρεση της περιοχής σύμφωνα με τα συμφέροντα των αποικιοκρατών. Η κατοχή της περιοχής της ιστορικής Παλαιστίνης το 1948, ως αποτέλεσμα της εισροής Εβραίων μεταναστών από την Ευρώπη, έκανε 750.000 Παλαιστίνιους πρόσφυγες σε γειτονικές χώρες. Στον Λίβανο, 260 με 280 χιλιάδες *Παλαιστίνιοι πρόσφυγες* μοιράζονται σε 12 στρατόπεδα και 42 σημεία συγκέντρωσης. Ο τωρινός πληθυσμός του Λιβάνου είναι περίπου 6,8 εκατομμύρια και υπάρχουν σχεδόν 250 χιλιάδες Παλαιστίνιοι πρόσφυγες, *σύμφωνα με την UNRWA*⁹. Αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 5,6% του

8 Στμ. Η NAFTA (North American Free Trade Agreement): Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου Βόρειας Αμερικής, είναι μια εμπορική συμφωνία μεταξύ του Μεξικού, των ΗΠΑ και του Καναδά. Η συμφωνία υπογράφηκε από τον πρόεδρο των ΗΠΑ Τζορτζ Μπους, τον πρωθυπουργό του Καναδά Μπράιαν Μαλρόντ και τον πρόεδρο του Μεξικού Κάρλος Σαλίνας στις 17 Δεκεμβρίου 1992 στο Σαν Αντόνιο του Τέξας και άρχισε να λειτουργεί στις 1 Ιανουαρίου 1994.

9 Στμ. Η UNRWA (United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East), Υπηρεσία Αρωγής και Έργων του ΟΗΕ για τους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες στην Εγγύς Ανατολή, είναι υπηρεσία του ΟΗΕ που υποστηρίζει την ανακούφιση και την ανθρώπινη ανάπτυξη των Παλαιστίνιων προσφύγων. Από το 2019, περισσότεροι από 5,6 εκατομμύρια Παλαιστίνιοι είναι εγγεγραμμένοι στην

εργατικού δυναμικού του Λιβάνου, το 50% του οποίου δεν είναι Λιβανέζοι. Οι Παλαιστίνιοι στον Λίβανο εξακολουθούν να είναι αποκλεισμένοι από την αγορά της νόμιμης εργασίας και να τους αρνούνται το δικαίωμα σε νόμιμους μισθούς, στην ιδιοκτησία περιουσίας και άλλα βασικά πολιτικά δικαιώματα. Όπως και με άλλους πρόσφυγες, οι περιορισμοί του Λιβανικού κράτους αποκλείουν τους Παλαιστίνιους από την πρόσβαση σε ελεύθερα επαγγέλματα όπως αυτά του γιατρού, του μηχανικού και του νομικού, *εξαναγκάζοντας τους Παλαιστίνιους σε μια αγορά επισφαλούς παράτυπης εργασίας*, που χαρακτηρίζεται από βραχυπρόθεσμες, κακοπληρωμένες δουλειές. Οι μισοί, σχεδόν, Παλαιστίνιοι εργάζονται στις κατασκευές και το εμπόριο ή συναφείς δραστηριότητες (χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευές αυτοκινήτων, επισκευές συσκευών κλπ.) στις οποίες υπάρχουν υψηλά επίπεδα παρατυπίας, περισσότερες από τον μέσο όρο ώρες εργασίας, και η πλειοψηφία βγάζει λιγότερα από τον ελάχιστο μισθό στον Λίβανο¹⁰.

Πέρα από τους Παλαιστίνιους, ήδη από τη δεκαετία του 1950 Σύριοι έχουν συγκροτήσει μια μεγάλη μερίδα της εργατικής δύναμης των μεταναστών στον Λίβανο. Αυτό το μερίδιο έχει αυξηθεί δραματικά μετά την έναρξη του Συριακού εμφυλίου το 2011. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν 1,5 εκατομμύριο Σύριοι στον Λίβανο. Μαζί με τους Παλαιστίνιους, αποτελούν σχεδόν το 1/4 ολόκληρου του πληθυσμού του Λιβάνου. Στο *The Invisible Cage*¹¹, ο John Chalcraft δείχνει πώς αλληλοπλέκονται η αναγκαστική μετανάστευση και η αναγκαστική εργασία. Είναι το αποτέλεσμα μιας δυναμικής της αγοράς εργασίας που έχει ως συνθήκη την αναγκαστική εργασία και μια χωρίς τέλος ανακύκλωση μεταναστών εργατών σε έναν διαρκή κύκλο παρατεταμένης αστάθειας και εξορίας.

Το 2024, το αόρατο κλουβί της εργασίας έχει γίνει εντελώς ορατό: με την οικονομική κατάρρευση του Λιβάνου το 2019 και την αυξανόμενη έλλειψη τόσο πόρων όσο και ευκαιριών εργασίας, οι Σύριοι εργάτες είναι όλο και περισσότερο αντιμέτωποι με την προκατάληψη, την ξενοφοβία και τις διακρίσεις σε δικαστικές διώξεις. Η απότομη αύξηση των Συρίων εργατών επιδεινώνει τα αντισυριακά αισθήματα, μαζί με την φτωχοποίηση της λιβανέζικης εργατικής τάξης στον απόηχο της επιδεινούμενης οικονομικής κατάστασης της χώρας. Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Εργασίας (ILO, International Labour Organization), *το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό στον Λίβανο* είναι 43.4%, ενδεικτικό του ότι λιγότερος από τον μισό πληθυσμό σε ηλικία εργασίας είτε εργάζεται για πληρωμή ή κέρδος είτε ψάχνει απασχόληση.

*Αντί να οδηγεί στην οργάνωση της εργασίας σύμφωνα με εθνικές και φυλετικές διαιρέσεις, η προλεταριοποίηση συνεπάγεται εξαθλίωση και επισφάλεια, που με τη σειρά της οδηγεί στον κατακερματισμό της εργατικής τάξης*¹². Στον Λίβανο, η εργατική τάξη συγκροτείται από Λιβανέζους, Σύριους, Αφρικανούς και Ασιάτες εργάτες που κάνουν τις περισσότερες από τις, σχετικές με την παραγωγή, δουλειές στη χώρα, από οικιακή εργασία και παροχή φροντίδας μέχρι άλλες μορφές επισφαλούς εργασίας. Περίπου το 90% των Συρίων προσφύγων στον Λίβανο απασχολούνται παράτυπα. Μεταξύ αυτών, τα ποσοστά φτώχειας αυξήθηκαν κατά 56% από την έναρξη της πανδημίας Covid-19 το 2020. Ο αυξανόμενος ανταγωνισμός στην παράτυπη αγορά χαμηλών δεξιοτήτων εργασίας αναγκάζει τους πρόσφυγες να αποδέχονται ακατάλληλες εργασιακές συνθήκες που χαρακτηρίζονται από πολλές ώρες δουλειάς, χαμηλούς μισθούς και έλλειψη νομικής προστασίας, ασφάλισης υγείας ή αναρρωτικών αδειών. Οι Σύριες εργάτριες αναγκάζονται επίσης να αντέχουν σε ανε-

UNRWA ως πρόσφυγες.

10 Στμ. Βέβαια ειδικά αυτές οι παράτυπες δραστηριότητες συνοδεύονται συχνά και από παράτυπο, "μαύρο", χρήμα! Ίσως αυτό αποκαθιστά μέρος του χαμηλού εισοδήματος, δημιουργώντας μια συνθήκη σχετικής ανοχής της παραμονής στην παράτυπη αγορά εργασίας;

11 Στμ. Το *The Invisible Cage* (Το Αόρατο Κλουβί) αποκαλύπτει την κρυφή ιστορία του κύκλου της εργασίας μεταναστών και της επιστροφής εκατοντάδων χιλιάδων ανειδίκευτων και ημι-ειδικευμένων Συρίων εργατών στον Λίβανο. Δείτε εδώ <https://www.sup.org/books/middle-east-studies/invisible-cage>.

12 Στμ. Εξαιρετικά σημαντική παρατήρηση. Θεμελιώδης για την κατανόηση της διαλεκτικής του κατακερματισμού του προλεταριάτου.

παρκείς συνθήκες μετακίνησης, έλλειψη φροντίδας για τα παιδιά και κοινωνικές και πολιτισμικές προκαταλήψεις. Τέτοιες συνθήκες καθιστούν τους πρόσφυγες πιο επιρρεπείς σε συλλήψεις, αναγκαστικό επαναπατρισμό και απέλαση.

Εν τω μεταξύ, οι Σύριοι πρόσφυγες που επιλέγουν να εργαστούν νόμιμα πρέπει να καταγραφούν ως μετανάστες υπό την “χορηγία” ή μια σύμβαση εργασίας από έναν Λιβανέζο εργοδότη. Όπως και με τους Παλαιστίνιους, η νόμιμη απασχόληση για τους Σύριους περιορίζεται γενικά σε τρεις τομείς: το περιβάλλον, τη γεωργία και τις κατασκευές, κάτι που απαιτεί μια άδεια παραμονής που κοστίζει 200 δολλάρια τον χρόνο. Πρόσφυγες μπορεί να αναζητούν νόμιμη απασχόληση και σε μερικούς ακόμα περιορισμένους τομείς αλλά θα αντιμετωπίσουν πολυάριθμα οικονομικά και γραφειοκρατικά εμπόδια, αν μη τι άλλο στην ανανέωση της άδειας παραμονής τους: το 2020, σχεδόν το 70% των *καταγεγραμμένων Συριών προσφύγων στον Λίβανο* (ιδιαίτερα αυτοί με ηλικία πάνω από 15 ετών) ήταν χωρίς άδεια παραμονής, κάτι που περιορίζει πολύ σημαντικά όχι απλά τη δυνατότητά τους να βγάζουν τα προς το ζην αλλά, επίσης, και την ελευθερία μετακίνησής τους.

Η διαχείριση του πλεονάζοντος πληθυσμού είναι κομβική για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου

Είναι σημαντικό να διακρίνουμε τους οικονομικούς μετανάστες από το προφυγικό εργατικό δυναμικό. Σύμφωνα με τους *Elisabeth Longuenesse και Paul Tabar*, το εργατικό δυναμικό στον Λίβανο αποτελείται κατά 15% από μετανάστες εργάτες και 35% Σύριους εργάτες. Τονίσαμε παραπάνω την ανάγκη να διακρίνουμε πλεονάζοντες πληθυσμούς από εκτοπισμένους ή προσφυγικούς πληθυσμούς. Παρ’ όλα αυτά, όλα τους τα δεινά είναι αλληλένδετα στην πολιτική οικονομία του Λιβάνου, όπου οι πληθυσμοί των Συριών και των Παλαιστινίων είναι ταυτόχρονα και μετανάστες και πρόσφυγες. Οι πληθυσμοί αυτοί *μειονεκτούν διπλά* στον εργαζόμενο πληθυσμό του Λιβάνου: συνιστούν ένα πλεόνασμα σχετικά με την εργασία, που θεωρείται αναγκαία από το κεφάλαιο, ενώ είναι, ταυτόχρονα, εκτοπισμένοι και σε σχέση με τον νόμιμα όσο και τον παράτυπα ενσωματωμένο εργατικό πληθυσμό (που αποτελείται από Λιβανέζους και άλλες εθνικότητες). Η συνθήκη τους εκθέτει την υπέρθεση της αναγκαίας και της πλεονάζουσας εργασίας, από τη μια πλευρά, και των ενσωματωμένης και εκτοπισμένης εργασίας εντός του πληθυσμού των μισθωτών εργατών, από την άλλη.

Οποιαδήποτε πολιτική ανάλυση αποτυγχάνει να εξηγήσει αυτή την διάκριση, διατρέχει έναν διπλό κίνδυνο. Αφενός μάς οδηγεί να υποθέσουμε ότι οι πρόσφυγες συνιστούν την περίπτωση μιας “ατελούς μετανάστευσης”, ένα πρόβλημα που θα μπορούσε να μετριαστεί είτε επιστρέφοντας στην πατρίδα τους είτε με πρόσβαση στο τυπικό καθεστώς της υπηκοότητας. Αυτή η υπόθεση, με τη σειρά της, σημαίνει ότι οι λύσεις τείνουν να θεωρούνται στο επίπεδο των δικαιωμάτων και της κοινωνικής αναγνώρισης. Το πρώτο πρόβλημα με αυτή την προσέγγιση, προφανώς, είναι ότι συσκοτίζει μια βαθύτερη και διάχυτη συνέπεια της καπιταλιστικής κοινωνικής δυναμικής – που επηρεάζει εξίσου τόσο τους εκτοπισμένους όσο και τους μη εκτοπισμένους εργατικούς πληθυσμούς – και περιορίζει λύσεις και απαντήσεις με τρόπους που απομακρύνουν ακόμα περισσότερο μεταξύ τους τμήματα της εργατικής τάξης τα οποία, στην πραγματικότητα, μοιράζονται κοινές πολιτικές συνθήκες. Αφετέρου, όταν κάποιος δεν λαμβάνει υπόψιν τη διάκριση ανάμεσα στο εργατικό δυναμικό των μεταναστών και των προσφύγων, διατρέχει τον επιπλέον κίνδυνο να αναγάγει τις εν λόγω πολιτικές προκλήσεις σε μια απλή διαχείριση ενός σεναρίου κρίσης, όπως κάνουν πολλές ΜΚΟ όταν επιδιώκουν να προσφέρουν βοήθεια ανταποκρινόμενες σε κοινωνικές και φυσικές τραγωδίες.

Αυτό που χάνεται αποτυγχάνοντας να αναγνωρίσει κανείς αυτή τη διάκριση είναι η αναγνώριση του γεγονότος ότι η διαχείριση των πλεοναζόντων πληθυσμών *δεν είναι μια εξωτερική δραστηριότητα* που αντιμετωπίζει τις αιτίες των δεινών του πληθυσμού: είναι στην πραγματικότητα *μια δραστηριότητα εσωτερική στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου*. Αυτή η διαχείριση όχι μόνο επι-

τρέπει τη μείωση του κόστους της εργασίας, μέσω της δύναμης ανταγωνισμού που ασκείται από τον εφεδρικό στρατό εργασίας πάνω στο εργατικό δυναμικό, αλλά, επίσης, εισάγει τον εαυτό της στο “χαλασμένο” κύκλωμα της κοινωνικής αναπαραγωγής, επιτρέποντας στο ευρύτερο κύκλωμα της καπιταλιστικής αναπαραγωγής να παραμένει άθικτο. Πέρα από τη διεύρυνση των διαιρέσεων ανάμεσα σε τμήματα της διεθνούς εργατικής τάξης, μια τέτοια προσέγγιση αντιμετωπίζει τελικά τους πρόσφυγες ως ένα *εργαστήριο διαχείρισης κρίσεων* που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βάση για καινούριες κοινωνικές τεχνολογίες διαχείρισης των ανέργων, των υποαπασχολούμενων και της φτωχοποιημένης εργατικής τάξης γενικότερα.

Η αναγνώριση της συγκεκριμένης ποιότητας της εργασίας των προσφύγων – η αντιμετώπισή της ως ενός συμπτώματος που αποκαλύπτει την *εσωτερική σύνδεση* ανάμεσα στην κοινωνική αποσύνθεση και την οικονομική ενσωμάτωση που αντί να μπλοκάρει τον κύκλο της κοινωνικής αναπαραγωγής στην πραγματικότητα τον καθιστά εφικτό – σημαίνει το άνοιγμα ενός χώρου για να τεθεί εκ νέου το ερώτημα ποια θα μπορούσε να είναι μια δομική απάντηση σε ένα κοινωνικό σύστημα που *θρέφεται από την καταστροφή*.

Το άρθρο δημοσιεύεται με την συνεργασία του Ινστιτούτου Alameda.

Nadia Bou Ali (nadiabouali@gmail.com) και Ray Brassier (ray.brassier@gmail.com), BICAR (Ινστιτούτο Βηρυτού για την Κριτική Ανάλυση και Έρευνα) και Αμερικανικό Πανεπιστήμιο Βηρυτού, Λίβανος.